

KATUKIVIÄ KIINASTA, KAHVIA KENIASTA, HEDELMIÄ HONDURASISTA, TIETOKONEITA THAIMAASTA, SAIRAALAHANSKOJA SRI LANKASTA, PAITOJA PAKISTANISTA, VUOTEITA VIETNAMISTA...

VINKKEJÄ

VASTUULLISTEN

KEHITYSMAAHANKINTOJEN

TEKEMISEEN

LAPSITYÖVOIMAN HYVÄSIKÄYTTÖÄ EI TULE TUKEA VEROVAROIN

Pelastakaa Lapset, Plan International Suomi, Suomen UNICEF, Suomen World Vision

JULKISTEN HANKKIJOIDEN PITÄÄ KANNUSTAA YRITYKSIÄ VASTUULLISUUTEEN

Eettisen kaupan puolesta, Finnwatch, FSC Suomi, Kepa, KIOS, Kuluttajaliitto

REILU PELI TYÖNTEKIJÖILLE – SUOMESSA JA KAUKOMAILLA

Ihmisoikeusliitto, Maailmankauppojen liitto, Martat, SASK, Reilu kauppa

TAKAKANNESSA SUOSITUKSEMME JULKISISTA HANKINNOISTA VASTAAVILLE, KUNNANVALTUUTETUIILLE JA KANSANEDUSTAJILLE

OSTOT KEHITYSMAISTA TUOVAT MILJOONILLE IHMISILLE TYÖTÄ JA TOIVOA – MUTTA TYÖOLOISSA ON EROJA

KAHVI

Tuhansilla kahviloilla hyväksikäytetään lapsityövoimaa. Sadonkorjuuajana pelloille haalitaan myös siirtotyöläisiä, jotka ovat usein velkaorjuudessa työnvälittäjille. On yleistä, etteivät työntekijöiden palkat tai usein pienviljelijöiden tulotkaan riitä kattamaan perheiden perustarpeita¹.

Ympäristölle kahvintuotannosta koituu hallaa esimerkiksi maatalouskemikaalien, jätevesien ja eroosion takia.

Kaikki paahtimot eivät valvo tuotantoketjunsä vastuullisuutta – tai edes tiedä papujensa alkuperää. Finnwatchin selvityksen mukaan suomalaisilla kahvipaahtimoilla oli esimerkiksi vuonna 2015 toimittajia, jotka ostavat kahvia brasilialaisilta ”mustan listan” tiloilta². Näillä tiloilla työolot ovat paikallisten viranomaisten mukaan orjuuden kaltaiset.

Sertifiointijärjestelmät auttavat valvonnassa. Yritysvastuujärjestö Finnwatch arvioi kahviraportissaan Reilun kaupan parhaaksi sertifiointiksi³.

BANAANIT

Banaanin viljelyssä käytetään paljon kemikaaleja. Niillä torjutaan tuholaisia, sieniiä ja tauteja, joille yksipuolinen tuotanto on haavoittuvainen – 97 prosenttia kansainvälisesti kaupatusta banaanista on Cavendish-lajiketta.

Tuhansilla banaaniplantaaseilla peltoja ruiskutetaan lentokoneista, joskus samaan aikaan tai juuri ennen kuin työntekijät tulevat töihin.³ Tämä aiheuttaa ihmisille monenlaisia terveyshaittoja, kuten syöpää, keskenmenoja ja epämuodostumia lapsille.

Työntekijöiden järjestäytymistä estetään.⁴ Suuri osa Keski-Amerikan plantaasien työntekijöistä on siirtolaisia, jotka eivät

KUVA: SEAN HAWKEY

uskalla vaatia oikeuksiaan. Guatemalassa ay-aktiiveja on jopa murhattu.

Kansainvälisessä banaanikaupassa tuottajahinta ei aina ylitä tuotantokustannuksia. Viljelijöiden neuvotteluasema on surkea, koska suuryritykset hallitsevat kansainvälistä banaanikauppaa.

Suomesta kuitenkin saa myös Reilu kauppä ja Rainforest Alliance -sertifioituja banaaneja, jotka pyritään tuottamaan sekä ympäristön että ihmisten kannalta kestävästi. Merkittävä ero sertifiointien välillä on, että Reilu kauppa maksaa tuottajille takuuhintaa, joka on viljelijälle turvaverkko markkinahintojen heilahtelua vastaan sekä koko yhteisöä hyödyttäviin hankkeisiin käytettävää Reilun kaupan lisäksi.

KATUKIVET

Suomessa riittää kiveä vieniinkin, mutta paljon kiveä tulee myös Kiinasta, Portugalista, Ruotsista ja Intiasta⁵. Tuontikiveä käytetään esimerkiksi kaduissa ja puistoissa.

Kiinan louhoksilla tapahtuu paljon onnettomuuksia⁶.

¹ Finnwatch (2016) Vain muruja kahvipöydältä; True Price (2017) Assessing coffee farmer household income; Fairtrade Foundation (2012) Fairtrade and coffee

² Finnwatch (2016) Vain muruja kahvipöydältä

³ Oxfam (2016) Sweet Fruit, Bitter Truth

⁴ www.bananalink.org.uk

⁵ Finnwatch (2017) Sosiaalisesti vastuullisempia luonnonkiven julkisia hankintoja

⁶ SwedWatch, SOMO and IHLO (2008) Improving working conditions at Chinese natural stone companies

Louhosten työntekijöitä piinaa myös silikoosi eli kivipöly-keuhkosairaus. Se herkistää krooniselle keuhkoputkentulehdukselle ja keuhkosityövälle. Intialainen kivi on laadukasta ja halpaa, mutta louhimoilla on paljon lapsityövoimaa⁷.

Velkaorjuus kivialalla syntyy tyypillisesti niin, että työntekijä ottaa työnantajalta lainaa hätätilanteen tai häiden takia. Korot ovat kovat, ja työntekijä on kiinni työsuhteessa, kunnes velat on kuitattu. Joskus velat myös periytyvät. Tällainen velkaorjuus on laitonta, mutta edelleen yleistä⁸. Luonnonkiviä sertifioi esimerkiksi Fair Stone ja XertifiX.

⁷ Unicef (2015) Children's lives cast in stone

⁸ India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2015) Rock bottom

KUVA: SHUTTERSTOCK

TIETOKONEET

Joka viides tietokone Euroopassa on julkisen sektorin hankinta⁹. Tietokoneiden tuotannossa poljetaan usein ihmisoikeuksia ja saastutetaan luontoa.

Pakkotyö, laittoman pitkät työpäivät, terveysongelmat, naisten syrjintä ja itsenäisten ammattiliittojen kieltäminen ovat yleisiä esimerkiksi Kiinan elektroniikkatehtaissa¹⁰. Myös kaivoksilla, jotka tuottavat tietokoneissa tarvittavaa tinaa, tantaalia, volframia ja kultaa, työ on vaarallista ja alipalkattua. Osa kaivoksista rahoittaa aseellisia konflikteja, kuten Kongon demokraattisen tasavallan raakaa sisällissotaa¹¹.

⁹ Eettisen kaupan puolesta ry (2015) Eettisempää elektroniikkaa

¹⁰ Electronics Watch (2016) Regional Risk Assessment: Electronics Industry in China

¹¹ Finnwatch ja Swedwatch (2012) From Congo with [no] Blood

HYVÄ JULKINEN HANKKIJA, KUNNAN-VALTUUTETTU TAI KANSANEDUSTAJA,

Me haluamme tukea sinua vastuullisten kehitysmaahankintojen edistämisessä ja tekemisessä.

Lapsityöllä, pakkotyöllä ja luontoa tuhoten tuotettuja tavaroita ja elintarvikkeita käytetään suomalaiskunnissa ja muissa julkisyhteisöissä päivittäin.

Uuden hankintalain myötä hankinnoilla on entistä helpompaa edistää ihmisarvoista työtä, ympäristöystävällistä tuotantoa, hyvinvointia ja yhteiskunnallista vakautta.

Vastuullisuuden kustannusvaikutus on usein pieni – kehitysmaatutanto aiheuttaa vain pienen murto-osan tuotteiden loppuhinnasta. Kustannusvaikutukset myös pienenevät ja tarjonta laajenee koko ajan, yritys vastuusääntöjen täsmentyessä ja kestävien hankintojen yleistyessä.

Terveisin,

*Eettisen kaupan puolesta ry
Finnwatch
FSC Suomi, Vastuullisen metsänhoidon yhdistys
Ihmisoikeusliitto
Kepa
Kansalaisjärjestöjen ihmisoikeussäätiö KIOS
Kuluttajaliitto - Konsumentförbundet
Maailmankauppojen liitto ry
Marttaliitto
Pelastakaa Lapset
Plan International Suomi
Reilu kauppa ry
Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK
Suomen UNICEF ry
Suomen World Vision*

Ympäristörasitteista suurimpia ovat energiankulutus, elektroniikkajäte, louhinnan ympäristövaikutukset ja laitteissa käytetyt myrkylliset kemikaalit ja raskasmetallit.

Viime vuosina on alettu kiinnittää huomiota myös siihen, että monet tunnetut tietokonejätit eivät kannata taloudellista vastuutaan eli maksa veroja asianmukaisesti¹².

It-tuotantoa sertifioi TCO Certified ja SA8000. Useat julkiset it-hankintoja tekevät organisaatiot ovat myös liittyneet Electronics Watch -verkostoon, mikä helpottaa vastuullisuuden todentamista.

¹² Euroopan komissio (2016) Valtiontuki: Irlanti antanut Applelle laitonta veroetua 13 miljardin euron arvosta; Forbes (2012) Senate Report Details HP & Microsoft Offshore Tax Plays

TYÖVAATTEET

Rana Plaza -vaatetehtaan romahtaminen Bangladeshissä vuonna 2013 herätti monet huomaamaan, että kaikki ei ole hyvin vaateteollisuudessa. Valtaosa Suomessa myytävistä vaatteista ommellaan Aasiassa. Tyypillisiä ongelmia ovat vaaralliset työolot, surkeat palkat, pitkät työajat, lapsityö ja ammattiyhdistysten kieltäminen¹³.

Myös puuvillan viljelijöiden elanto on tiukassa. Markkinahinnat heittelevät ja Yhdysvaltojen puuvillatukiaiset vaikeuttavat kehitysmaiden viljelijöiden asemaa.¹⁴

Monet vaateyritykset yrittävätkin kohentaa vastuullisuuttaan. Suomalaisyhtymät käyttävät laajalti yritysvetoista BSCI-auditointijärjestelmää¹⁵.

Vastuullisuusehtoja voidaan asettaa sekä puuvillapelloille että vaatetehtaisiin. Reilu kauppa -sertifioidusta puuvillasta valmistettujen työvaatteiden saatavuus on Suomessa melko hyvä. Vaatetehtaiden tuotanto-oloja valvoo esimerkiksi SA8000, Fair Wear Foundation ja Fair Labor Association.

SUOJAKÄSINEET

Suomalaissairaaloihin tulee suojakäsineitä esimerkiksi thaimaalaisen Siam Sempermedin tehtaalta, jonka työoloja Finnwatch selvitti vuonna 2014¹⁶. Hanskoja pakattiin laatikoihin jopa 13 tuntia päivässä ilman taukoja. Palkat eivät yltäneet lainmukaiseen minimiin, eikä sairaus- tai vuosilomia ollut. Thaimaan lisäksi käsineitä tulee paljon Malesiasta, Sri Lankasta ja muualta Aasiasta.

Osa käsineistä tehdään lateksista, joka saadaan kumipuusta. Luonnonkumin talteenotossa Malesiassa ja Indonesiassa painitaan samankaltaisten ongelmien kanssa kuin tehtaisakin¹⁷.

Suojakäsineitä saa FSC-sertifioidusta kumista valmistettuna. Useat eurooppalaiset sairaalat ja sairaanhoitopiirit ovat liittyneet Health Care Without Harm -verkostoon ja alkaneet

käyttää hankinnoissaan sosiaalisia ehtoja hanskattehtaiden olojen parantamiseksi.

KUVA: SHUTTERSTOCK

HUONEKALUT

Huonekaluissa käytetään trooppisia puulajeja, joista monet ovat uhanalaisia. Myös muiden puutuotteiden ja paperin valmistukseen hankitaan raaka-aineita kehitysmaista. Hakuissa loukataan usein työturvallisuutta ja paikallisen väestön oikeuksia.

Onneksi vastuullinen puu on helppoa tunnistaa FSC-merkistä. FSC on luotettavin puumateriaalien sertifiointijärjestelmä, jonka kehittämiseen osallistuu sekä yrityksiä että ympäristö- ja sosiaalisen vastuun järjestöjä.

Huonekalukankaissa käytetään myös runsaasti puuvillaa, jota saa Reilu kauppa -sertifioituna.

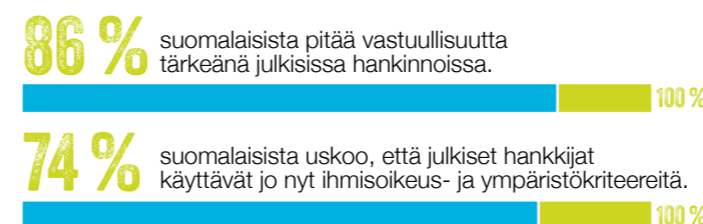
Myös huonekalutehtailla vallitsee usein heikot olot. Esimerkiksi Vietnamin huonekalutehtaissa on töissä yli 24 000 lasta, nuorimmat heistä viisivuotiaita¹⁸. Huonekalutehtaiden työoloja valvoo esimerkiksi SA8000.

HUOM: Nämä esimerkit eivät ole kattava lista kehitysmaista tulevista tuotteista.

¹⁸ US Department of Labour (2016) List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor

SUOMALAISET ODOTTAVAT JULKISILTA HANKINNOILTA VASTUULLISUUTTA

Valtaosa suomalaisista pitää tärkeänä, ettei julkisilla varoilla tueta ympäristöä tai ihmisten oikeuksia polkevaa tuotantoa. Ympäristöriskien minimoiminen on tärkeää 81 prosentille suomalaisista ja ihmisoikeusriskien minimoiminen 79 prosentille suomalaisista. Kannatus ilmeni kyselytutkimuksessa, jonka Reilu kauppa ry ja muut sertifiointijärjestöt teettivät vuonna 2016¹⁹.

HANKINTOJEN HAASTEET JA MAHDOLLISUUDET TUNNETAAN

Suomalaisten julkisten hankintojen vastuullisuudesta on keskusteltu vilkkaasti yli vuosikymmen. Finnwatch-verkoston ensimmäinen raportti julkisista hankinnoista kertoi helmikuussa 2007, että suomalaiskatujen kivet louhitaan usein nälkäpalkoilla Kiinassa.

Motivan hankintapalvelu on auttanut julkisia hankkijoita ympäristökestävyyteen ja kasvavassa määrin myös sosiaalisesti kestävyyteen liittyvien kysymysten ratkaisemisessa vuodesta 2008. Teema on työ- ja elinkeinoministeriön yritysvaltuutuksen kärjessä. Julkisten hankintojen neuvontayksikkö palvelee hankintayksiköitä lainsäädännön soveltamisessa, myös vastuullisuuskysymysten osalta (www.hankinnat.fi).

Kansainvälinen keskustelu alkoi vielä aiemmin. Jo vuonna 1992 julkisten hankkijoiden valtaa korostettiin YK:n kehityskonferenssissa Rio de Janeirossa. Myös vuosille 2015–2030 sovitussa YK:n kestävän kehityksen tavoitteissa nähdään, että julkiset hankinnat voivat ohjata tuotanto- ja kulutustapoja vastuullisempaan suuntaan.

¹⁹ Reilu kauppa ry:n, Motiva Services Oy:n - Ympäristömerkintä, Pro luomu ry:n ja EkoCentrian teettämän kyselytutkimuksen kuntien hankintapäätäjille toteutti Sales Questor Oy helmikuussa 2016. www.reilukauppa.fi/vastuullisethankinnat

EDELLÄKÄVIJÖINÄ VANTAA, TURKU, TAMPERE, HELSINKI, HANSEL, ESPOO, ALKO...

Ympäristökriteerien käyttö onkin suomalaisissa julkisissa hankinnoissa jo arkipäivää. Esimerkiksi energiatehokkuuteen, haitallisiin kemikaaleihin ja päästöihin liittyvät kriteerit yleistyvät.

Työ- ja ihmisoikeuksiin liittyvien sosiaalisten kriteerien käyttö on harvinaisempaa²⁰, mutta useat suomalaiset hankintayksiköt ovat kokeilleet niitäkin. Kehitysmaahankinnoissa Reilu kauppa -sertifioitujen elintarvikkeiden hankinta on yleisin ensiaskel. Jokunen suomalaiskaupunki esimerkiksi hankkii kaiken kahvinsa reiluna. Reilun kaupan kahvia löytyy nykyään joka makuun – 150 laatua.

Sosiaalisten kriteerien käyttöä on kokeiltu tai kokeillaan parhaillaan myös elektroniikan, työpaitojen, pyyhkeiden, katukivien, huonekalujen ja sairaalahanskojen hankinnoissa. Lue lisää osoitteesta: www.reilukauppa.fi/vastuullisethankinnat

Kerro meille lisää hyviä esimerkkejä, jotta voimme välittää niitä eteenpäin!

UUSI HANKINTALAKI KANNUSTAA VASTUULLISUUTEEN

Vuoden 2017 alussa voimaan astuneen hankintalain (1397/2016) myötä hankinnoilla on entistä helpompaa edistää ihmisarvoista työtä, ympäristöystävällistä tuotantoa, hyvinvointia ja yhteiskunnallista vakautta.

Laki kannustaa käyttämään tarjousten vertailuperusteena hinta-laatusuhdetta ja täsmentää, että tuotteen sosiaaliset, yhteiskunnalliset ja ympäristöominaisuudet ovat laatuominaisuuksia. Toisin sanoen julkiset hankintayksiköt saavat valita ihmisten ja ympäristön kannalta vastuullisesti tuotetuja tuotteita.

SOSIAALISET JA YMPÄRISTÖVAIKUTUKSET SAA HUOMIOIDA HANKINNAN JOKAISISSA VAIHEISSA. (80 \$, 81 \$, 72 \$, 93 \$, 98 \$)

²⁰ Finnwatch (2013) Alkuperä tuntematon

MITEN VAHVISTAA KEHITYSMAAHANKINTOJEN

VASTUULLISUUTTA – VAIHE VAIHEELTA

Toivomme, että nämä vinkit herättävät usean hankinta-asiantuntijan kiinnostuksen ja vahvistavat poliittisten päättäjien uskoa: vastuullisten hankintojen tekeminen on täysin mahdollista, jopa kaukomailla!

1. HANKINNAN SUUNNITTELU

- Harkitse tarpeet perusteellisesti! Joskus kestävin valinta – ympäristön ja koko yhteiskunnankin kannalta – on hankinnan lykkääminen tai peruminen.
- Riskianalyysi auttaa valitsemaan kunkin hankinnan kohdalla tärkeimmät vastuullisuuskriteerit. Lue lisää TEMin hankintaoppaasta²¹.
- Tutustu myös hankinnan kohteeseen liittyviin vastuullisuusaloitteisiin ja standardeihin.
- Markkinavuoropuhelu mahdollisten tarjoajien kanssa (65 §) antaa mahdollisuuden kertoa vastuullisuustavoitteista ja harkita, onko sosiaaliset ja ympäristökriteerit tehokkainta kirjata tuotteen vähimmäisominaisuuksiin, tarjousten vertailuperusteisiin ja/tai sopimusehtoihin.

ESIMERKIKSI Tukholman läänin hankintakeskus on markkinavuoropuhelun avulla selventänyt elektroniikkatoimittajille ihmisoikeustavoitteitaan ja selvittänyt, miten kukin elektroniikkatoimittaja arvioi ja vähentää ihmisoikeusriskejä toimitusketjuissaan.

Tanskalaisen Koldingin kunnan hankintayksikkö kartoitti markkinavuoropuhelussa työvaatteita vuokraavien yritysten vastuullisuutta. Kävi ilmi, että valtaosalla on vastuullisuusohjelma ja erilaisia todistuksia, usealla sertifiikaattejakin. Hankintayksikkö totesi, että työvaatteen sosiaaliset ja ympäristöominaisuudet olisi vaikea määrittellä merkityksellisesti ja syrjimättä. Sen sijaan yksikkö otti vastuullisuuskriteerejä tarjousten vertailuperusteisiin. Valinta osoittautui onnistuneeksi: Yritysten väliltä löytyi merkittäviä eroja tuotantoketjun tuntemisessa, vastuullisuutta varmistavissa toimissa ja auditointikäytännöissä.

2. TARJOAJIEN SOVELTUVUUDEN ARVIOINTI

- Kansainvälisten sopimusten työ-, ihmisoikeus-, ympäristö- tai verovelvoitteita rikkoneen yrityksen tarjouksen saa hylätä (81 §). Tarjous pitää hylätä, jos yritys on tuomittu veropetoksesta tai ihmiskaupasta ja hankinta ylittää EU-kynnysarvot (80 §).
- Soveltuvuusvaatimukset voivat liittyä toimittajan pätevyyteen, kokemukseen ja ammattitaitoon (83 §). Kehitysmaahankintojen vastuullisuuden kannalta keskeinen osa tarjoajan pätevyyttä on, että hän tuntee alihankkijansa. Useat eurooppalaiset hankintayksiköt pyytävätkin tarjoajia kertomaan ainakin suorien alihankkijoidensa nimet, tuotteet ja tuotantopaikat – ja sulkevat ulos tarjoajat, jotka eivät tee niin.

ESIMERKIKSI Zürichin kaupunki pyytää tarjoajia liittämään tarjouksiinsa kuvauksen yrityksestään ja allekirjoitetut vastuullisuusjulistukset, missä sekä tarjoaja itse että sen alihankkijat takaavat toimivansa Zürichin vastuullisuusperiaatteiden mukaisesti. Puutteelliset tarjoukset suljetaan ulos.

MONI PIENYRITYS HALUAA MUUTTA MAAILMAA, TUNTEE LIIEKUMPPANINSA JA KANTAA VASTUUNSA. NE HYÖTYISIVÄT, JOS JULKISET HANKKIJAT AJATTELSIVAT SAMOIN.

VERONKIERTO KURIIN

Monet yritykset kahmivat kilpailuetua aggressiivisella verosuunnittelulla, joka vääristää markkinoita ja syö verotuloja. Veronmaksu pitääkin huomioida hankinnoissa: veropetoksesta tuomittu yrityksen tarjousta ei saa hyväksyä. Esimerkiksi sote-keskustelussa ja Helsingin kaupungin strategioissa on tunnustettu, että julkisten hankkijoiden olisi järkevää laajemminkin suosia yrityksiä, jotka maksavat verot toimintamaisaansa ja raportoivat siitä läpinäkyvästi. Ehtojen muotoilua ja seuranta on kuitenkin vielä kehitettävä.

3. TUOTTEEN TAI PALVELUN OMINAISUUKSIEN MÄÄRITTELY

- Tuotteelle voidaan määrittellä sosiaalisia ja ekologisia vähimmäisominaisuuksia (72 §).
- Vastuullisuusmerkkejä voidaan hyödyntää ominaisuuksien määrittelyssä ja todentamisessa. TEM:n hankintaoppaan mukaan tarjouspyynnössä kannattaa asettaa vaatimukseksi merkin taustalla olevat kriteerit, ja kertoa mikä merkki ”tai vastaava” kelpaa osoitukseksi vaatimuksen täytymisestä. Vastaavuuksien tulkitsemisessa voi käyttää apuna merkkijärjestöjä.

ESIMERKIKSI Hansel on käyttänyt tällaista määritelmää: ”Toimittaja maksaa tuottajille hinnan, joka kattaa niiden kestävä tuotannon kustannukset, kuten lakien mukaisen ja asteittain kohti elämiseen riittävää tasoa nousevan palkkatason, turvalliset työolot ja oikeuden liittyä ammattiyhdistysliikkeeseen. Tarjoaja voi todentaa sopimusehtojen noudattamisen joko esittämällä että ko. tuotteelle on myönnetty reilua kappaa koskeva merkki tai muulla vastaavalla selvityksellä.”

Sertifioinneista sopimusehdon täyttää ainoastaan Reilu kauppa.

SERTIFIKAATIT – HANKKIJAN PARAS YSTÄVÄ?

Vastuullisuuden todentaminen on yksittäiselle hankintayksikölle työlästä. Vastuullisuussertifikaatit ja auditointijärjestelmät helpottavat tätä työtä. Kun kunnianhimoisen sertifikaatin saaneita tuotteita on tarjolla, julkisen hankkijan tarvitsee vain valita ne ja seurata, että toimittaja säilyttää sertifiointinsa koko hankintakauden ajan.

Esimerkkejä sertifikaateista ja auditointijärjestelmistä
Kuumat juomat, hedelmät ja puuvilla: Reilu kauppa
Vaate- ja vaatetehtaat:
Fair Wear Foundation, Fair Labour Association
Luonnonkivet: Fair Stone, XertifiX
Elektroniikka: TCO Certified
Huonekalut/puu: FSC
Useat alat: SA8000, World Fair Trade Organization

Perustelut: reilukauppa.fi/vastuullisethankinnat

”HANKINTAYKSIKKÖ VOI ASETTAA HINTA-LAATUSUHTEN VERTAILUPERUSTEITA, JOTKA LIITTYVÄT LAADULLISIIN, YHTEISKUNNALLISIIN, YMPÄRISTÖ- TAI SOSIAALISIIN NÄKÖKOHTIIN TAI INNOVATIIVISIIN OMINAISUUKSIIN.”

HANKINTALAKI (1397/2016), 93 §

4. TARJOUSTEN VERTAILUPERUSTEET

- Vertailuperusteisiin voidaan ottaa sosiaalisia ja ympäristökriteerejä (93 §).
- Useissa eurooppalaisissa hankinnoissa on viime vuosina palkittu tarjoajia, joilla on eniten tietoa omista tuotantoketjuistaan ja vahvimmat toimintatavat ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutusten hallitsemiseksi. Suomessa tällaisia vertailuperusteita ei ole tietojemme mukaan vielä käytetty.
- Ympäristövaikutuksia voi vertailla myös tuotteiden käyttöiän, korjauskelpoisuuden, energiatehokkuuden, haitallisten aineiden käytön, päästöjen, pakkausmateriaalien, kierrätettävyyden ja hävittämisen osalta.
- Poikkeuksellisen halvan tarjouksen kohdalla tarjoajalta on vaadittava kirjallinen selvitys kustannuksista. Jos selvitys ei tyydytä, tarjous voidaan hylätä. (96 §)

ESIMERKIKSI saksalainen Dataport-yhteishankintaelin, joka vastaa muun muassa Bremenin ja Hampurin it-hankinnoista, on antanut tarjousten vertailussa pisteytyksessä sosiaalisen vastuun valvontamenetelmälle 10/100 pisteen painoarvon.

Tästä puolet tuli menetelmän uskottavuudesta, jota arvioitiin erityisesti sen perusteella, miten kattavasti tarjoaja pystyi nimeämään alihankkijansa. 40 pistettä tuli varmistustoimista, joilla tarjoaja kertoi käytännössä valvovansa sosiaalisten ehtojen noudattamista sopimuskaudella. Tarjouspyynnössä kuvailtiin yksi mahdollinen tapa järjestää toimitusketjun vastuullisuusvalvonta. Vain loput 10 pistettä tuli menetelmään sisältyvistä työ- ja ihmisoikeusstandardeista.

Voittaneeseen tarjoukseen sisältyi myös säännöllisiä arviointikokouksia toimittajan, puitesopimuksen järjestäjän ja kunnallisten hankintayksiköiden edustajien kesken.

²¹ Lähteet sivulla 11

IHMISOIKEUS- JA YMPÄRISTÖVAIKUTUSTEN HALLINTA

Hankintalaki toteaa (90 §), että hankintayksikkö voi ”pyytää ehdokkaalta tai tarjoajalta selvityksen ympäristövaikutusten hallintaa koskevista toimenpiteistä.” Parhaimmillaan yrityksellä on ISO 14001 -sertifioitu kokonaisvaltainen ja tavoitteellinen ympäristöjärjestelmä.

Yrityksen ”ihmisoikeusjärjestelmälle” ei ole vielä saatavissa vastaavaa kokonaisvaltaista sertifiointia. Ainoastaan työterveys- ja työturvallisuusjärjestelmä voi olla OHSAS 18001 -sertifioitu. Vuonna 2011 hyväksytyt YK:n periaatteet yritysten ihmisoikeusvastuusta ovat kuitenkin selkiyttäneet, miten yritysten odotetaan hallitsevan sosiaalisia vaikutuksia. Nämä YK:n periaatteet (UN Guiding Principles on Business and Human Rights, UNGP) on hyväksytty laajalti, ja kirjattu myös OECD:n toimintaohjeeseen monikansallisille yrityksille.

Yritystoiminta vaikuttaa aina lukuisiin ihmisoikeuksiin. Kehitysmaatutannossa loukataan usein sekä lasten oikeuksia että työntekijöiden, heidän lastensa ja/tai tuotantoalueen ihmisten oikeuksia tyydyttäviin työehtoihin ja elintasoon, perhe-elämään, yhdistymisvapauteen, itsemääräämiseen, elämään ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

Sekä näiden OECD:n ihmisoikeusohjeiden että ISO-sertifioitujen ympäristöjärjestelmien ydinajatus

on, että yritys 1) seuraa oman toimintansa ja tuotantoketjunsä vaikutuksia ja 2) toimii suunnitelmallisesti kielteisten vaikutusten vähentämiseksi.

Ihmisoikeusvaikutusten hallinta edellyttää kolmea askelta (katso kuvio). Yrityksen tulee

- 1) julkisesti sitoutua kunnioittamaan ihmisoikeuksia;
- 2) noudattaa huolellisuusvelvoitetta (due diligence) eli arvioida ja minimoida toimintansa ja tuotantoketjunsä kielteisiä ihmisoikeusvaikutuksia jatkuvasti, sekä seurata ja raportoida tästä työstä läpinäkyvästi; ja
- 3) korvata menetykset uhreille.

Huolellisuusvelvoite koskee kaikkia yrityksiä. Suomessa suurimmilla yrityksillä on vuodesta 2018 alkaen velvollisuus raportoida huolellisuusvelvoitteeseen liittyvistä toimistaan – tai antaa tietojen uupumiselle perusteltu syy. Vuonna 2016 kirjanpitolakiin kirjattu velvoite koskee yli 500 henkilöä työllistäviä pörssiyrityksiä sekä pankki- ja vakuutusyhtiöitä.

Hankintakriteereissä ja -ehdoissakin kannattaa viitata huolellisuusvelvoitteeseen, joka tunnetaan jo laajalti. Parhaimmillaan yrityksellä siis on vaikutustensa hallitsemiseen ISO 14001 -sertifioitu ympäristöjärjestelmä ja OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden mukaiset toimintatavat huolellisuusvelvoitteen täyttämiseen.

5. HANKINTASOPIMUKSEN EHTOJEN MÄÄRITTELY

- Hankintalaki sallii sosiaaliset ja ympäristöehdot (98 §).
- Tarjoajalle, tuotteelle tai vertailuperusteina asetetut vastuullisuuskriteerit kannattaa myös kirjata sopimusehdoiksi, jotka ohjaavat toimittajan työtä koko sopimuskauden ajan.
- Kaikkien ihmisoikeus- ja ympäristöriskien poistaminen kehitysmaahan ulottuvasta tuotantoketjusta on yksittäiselle yritykselle hyvin vaikeaa. Siksi totaalisten ehtojen sijaan kannattaa edellyttää, että toimittaja käyttää kaikki keinosnsä ihmisoikeus- ja ympäristövaikutusten hallitsemiseksi – eli kehittää vahvat ympäristö- ja ihmisoikeusjärjestelmät.
- Yleisimmin ehdoissa viitataan ILO:n perussopimukseen pakkotyöstä (sopimukset 29 ja 105), järjestäytymisvapaudesta ja kollektiivisesta neuvottelusta (87 ja 98), syrjinnästä (100 ja 111) ja lapsityöstä (138 ja 182).
- On suositeltavaa viitata myös YK:n ihmisoikeuksien julistukseen, YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 32. artiklaan, YK:n korruption vastaiseen sopimukseen, sekä ILO:n sopimukseen työajasta (1 ja 30), palkoista (131), työntekijöiden edustajista (135), työsuojelusta ja -terveydenhuollosta (115, 155 ja 170) ja työsuhteen päättämisestä (158).
- Toimittajan ja alihankkijoiden tulee sallia riippumattomat auditoinnit.
- Toimitusajan täytyy olla kohtuullinen, jotta se ei lisää painetta työaikojen venyttämiseen tai vuokratyövoiman hyväksikäyttöön.

ESIMERKIKSI Hansel on sisällyttänyt huolellisuusvelvoitteen hankintasopimukseen näin:

”Toimittaja sitoutuu panemaan täytäntöön kaikki sopimuksessa mainitut työoikeuksiin ja ympäristöystävällisyyteen liittyvät vaatimukset niiltä osin, kun toimittajalla on niihin täydellinen kontrolli. Niiltä osin, kun toimittajalla ei ole täydellistä kontrollia tai valtaa tuotantoketjussa, on tämän käytettävä kaikki keinosnsä ja mahdollisuutensa, jotta sopimuksessa määritelty tavoitetaso saavutettaisiin.”

Alko on edellyttänyt toimittajiltaan sijaintitiedot kaikista tuotantoyksiköistä sekä sitoumuksen, että Alkon pyytäessä toimittaja kertoo alihankintaketjustaan kaiken, mitä se tietää.

KEHITYSMAAHANKINNOISSA ON SYYTÄ KÄYTTÄÄ IHMISOIKEUSKRITEEREJÄ SEKÄ TOIMITTAJAN VALINNASSA ETTÄ SOPIMUSKAUDELLA.

PYYDÄ SOSIAALISTEN JA YMPÄRISTÖKRITEERIEEN KÄYTTÄMISTÄ MYÖS PUITEJÄRJESTELYISSÄ! AINAKIN SUURIMMAT YHTEISHANKINTAYKSIKÖT OVAT VALMIITA KEHITTÄMÄÄN VASTUULLISUUTTAAN.

YK:N MÄÄRITTELEMÄT KOLME ASKELTA YRITYSTEN IHMISOIKEUSVAIKUTUSTEN HALLINTAAN

Ihmisoikeus-sitoumus
(Policy Commitment)

Huolellisuus-velvoite

1. Ihmisoikeusvaikutusten arviointi
 2. Vaikutusten poisto ja minimointi
 3. Seuranta
 4. Viestintä
- (Due diligence)

Korjaavat toimenpiteet
(Remediation)

6. SOPIMUSEHTOJEN TÄYTTÄMISEN TODENTAMINEN

- Kriteerien ja ehtojen todentaminen on julkisissa hankinnoissa tärkeää. Todentamiskeinojen luotettavuudessa on eroja. Heikoimmasta lähtien:
 - Toimittaja vakuuttaa vaatimusten täyttyvän esimerkiksi rastimalla ruutuun kyllä.
 - Toimittaja tekee itsearviointin ja kuvaa kirjallisesti, miten vaatimukset täyttyvät.
 - Kolmannen osapuolen sertifiointi tai auditointi vakuuttaa vaatimusten täyttyvän. Esimerkiksi BSCI-auditoinnit.
 - Kansainvälisen standardin mukainen, akkreditoituja auditointia käyttävä sertifiointi, missä ammattiliitot ovat mukana, vakuuttaa vaatimusten täyttyvän. Esimerkiksi SA8000-, Reilu kauppa- tai FSC- sertifiointi.
- Yhä useammin sopimuskuoppaanit myös käyvät dialogia vastuullisuustavoitteiden täyttymisestä sopimuskauden aikana.
- Hankintayksikön kannattaa pyytää nähtäväkseen sertifiointien tuotantoyksiköiden auditointiraportit tai niiden tiivistelmät.
- Jos hankintayksikkö on valinnut toimittajan, jolla ei ole valmiutta hankkia relevanttia sertifikaattia tai auditointeja, toimittajalta kannattaa edellyttää itsearviointia. Itsearviointin luotettavuus on rajallinen, mutta hyvä itsearviointilomake voi olla hyödyllinen. Ks. malli TEM:n verkkosivuilta.
- Vastuullisuusraportti on usein vajavainen työkalu sopimusehtojen täyttymisen todentamiseen. Toimittajalta kannattaa edellyttää työntekeijöille, muille ihmisille ja ympäristölle aiheutuvien riskien tunnistamista ja toimenpideohjelmaa niiden poistamiseen.
- Auditointikuluja voi jakaa liittymällä kansainväliseen auditointirinkiin kuten Electronics Watch tai perustamalla kotimaisen. Ruotsissa noin 90 kunnan ryhmä rahoittaa noin 15–20 auditointia vuodessa.
- Sopimuksessa voidaan eritellä, keskitytäänkö todentamisessa koko tuotantoketjuun vai yhteen erityisen ongelmalliseen lenkkiin, kuten puuvillapelloille, vaate-tehtaisiin tai tekstiilien kierrätykseen.
- Toimittajan ei tarvitse täyttää sopimusehtoja heti, vaan niiden täyttämiseksi voidaan asettaa määräpäivä.
- Sopimukseen pitää kirjata mitä vastuullisuusehtojen laiminlyömisestä seuraa. Ensimmäisessä toimittajan ja hankintayksikön tulee sopia parannussuunnitelmasta. Jos toimittaja ei toimeenpane suunnitelmaa, hänelle voidaan ensin määrätä sopimussakko. Hankintayksikön

kannattaa varata hankintasopimuksessa itselleen oikeus irtautua sopimuksesta siltä varalta, että vastuullisuusongelma jatkuu pitkään.

ESIMERKIKSI TEM:n verkkosivuilta löytyvän mallin mukaisesti, itsearviointilomakkeessa voidaan pyytää toimittajalta lista tuotteiden valmistuspaikoista sekä kuvaukset siitä, miten yritys arvioi ja vähentää toimitusketjuunsa liittyviä sosiaalisia riskejä, kertoo vastuullisuusvaatimuksistaan alihankkijoilleen ja kannustaa ammatilliseen järjestäytymiseen toimitusketjussaan.

Todentamisesta voi kirjata hankintasopimukseen esimerkiksi näin: ”Toimittajan tulee toimittaa hankintayksikölle [pvm] mennessä [nimetyn tuotantovaiheen] vastuullisuutta koskeva kolmannen osapuolen varmentama sertifiointi, auditointi, muu todistus tai selvitys. Jos toimittajalla ei ole tällaista, toimittajan on suoritettava hankintayksikön verkkosivulta löytyvä itsearviointi [pvm] mennessä.”

AVAIN TULEVAISUUTEEN: TYÖNJAKO

Ruotsissa läänien hankintayksiköt ovat perustaneet verkoston ja jakaneet vastuullisuustyöt keskenään: yksi vastaa vastuullisuuskriteerien ja todentamistapojen kehittämisestä sekä markkinavuoropuhelusta elektroniikkahankintojen, toinen tekstiilien ja kolmas katukivien osalta. Jokainen jakaa osaamistaan, vastuullisuus kohenee eikä kukaan näänny työhön. Lue lisää:

- SwedWatch (2016) Agents for Change
- Ruotsin hankintakeskus, www.upphandlingsmyndigheten.se

KAMPANJASTAMME

Kunnat ja muut julkisyhteisöt ovat suuria ostajia. Niiden ostokriteereillä on merkittävä vaikutus yritysten toimintatavoihin, tuotannon kestävyteen ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Siksi haluamme edistää vastuullisia julkisia kehitysmaahankintoja.

Haemme yhteistyökumppaneiksemme julkisia hankintayksiköitä, joilla on halukkuutta kehittää vastuukriteerien ja -ehtojen käyttöä. Tarjoamme hankintayksiköille esimerkkejä muiden kotimaisten ja ulkomaisten organisaatioiden hankintakäytännöistä, tietoa hankintoja helpottavista vastuullisuusmerkeistä ja vinkkejä kehitysmaatuotannon vastuullisuuden todentamiseen.

Ota yhteyttä, niin tuemme sinua vastuullisen hankinnan tekemisessä!

Vuonna 2020 julkaisimme oppaan esimerkillisistä kehitysmaahankinnoista. Opas tarjoaa myönteistä näkyvyyttä pioneeriä tekeville hankintayksiköille, sekä rohkaisua ja neuvoja muille julkisille hankkijoille ympäri Suomen.

reilukauppa.fi/vastuullisethankinnat

JULKINEN SEKTORI ON SUURI OSTAJA, JONKA OSTOKRITEERIT MUOKKAAVAT YRITYSTEN TOIMINTATAPOJA – HYVÄSSÄ TAI PAHASSA.

HALVALLA ON HINTANSA.

LISÄTIETOA

HANKINTAOPPAITA:

- Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) (2017) Opas sosiaalisesti vastuullisiin julkisiin hankintoihin
- Motiva (2017) Opas vastuullisiin elintarvikehankintoihin
- Eetti (2015) Eettisempää elektroniikkaa: Opas kestäviin julkisiin hankintoihin
- Eetti (2009) Hanki IT reilusti
- Sustainable public procurement from rhetoric to practice: A case study from Sweden (2016)

TILANNEKATSAUKSIA:

- Suomessa: Finnwatch (2013) Alkuperä tuntematon: Sosiaalinen kestävyys kuntien julkisissa hankinnoissa
- Ruotsissa: SwedWatch (2016) Agents for Change: How public procurers can influence labour conditions in global supply chains

KANSAINVÄLISIÄ ESIMERKKEJÄ:

- LANDMARK (2014) Success stories in socially responsible public procurement
- LANDMARK (2012) Good Practice in Socially Responsible Public Procurement: Approaches to verification from across Europe
- LANDMARK (2012) Verifying Social Responsibility in Supply Chains

Toimittajan itsearviointilomake, täyttöohje ja arviointiohje: <http://tem.fi/sosiaalisesti-vastuulliset-julkiset-hankinnat>

MARKKINAVUOROPUHELU:

- Motiva (2015) Hankkijan viestintäopas
- Törnroos/Kuntaliitto (2015) Yleisiä uskomuksia vuoropuhelusta (kolumni, www.hankinnat.fi)

YK:N PERIAATTEET YRITYSTEN

IHMISOIKEUSVASTUUSTA:

- United Nations (2012) The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An Interpretive Guide
- Shift Project (2015) UN Guiding Principles Reporting Framework

Julkaistu syyskuussa 2017.
Kirjoittajat: Tytti Nahi ja Esa Salminen
Taitto: Gomedio Oy

reilukauppa.fi/vastuullisethankinnat
#vastuullisethankinnat

SUOSITUKSET

HANKINNOISTA VASTAAVILLE

- Ryhdy yhteistyökumppaniksemme! Tuemme sinua vastuullisuus-kriteerien ja -ehtojen muotoilussa ja todentamisessa.
- Aloita yhdestä hankinnasta. Ei koko maailmaa voi muuttaa kerralla.
- Ehdota, että hankintayksikkösi ohjaavaan strategiaan lisätään vastuullisuustavoitteet ja painotettavat tuoteryhmät.
- Jos teet it- tai terveysalan hankintoja, selvitä, voisiko hankintayksikkösi liittyä Electronics Watch tai Health Care Without Harm -aloitteisiin.
- Jaa työtä muiden hankinnoista vastaavien kanssa. Hyvä esikuva työtaakkaa vähentävästä yhteistyöstä on Ruotsin läänien keskinäinen verkosto.

KUNNANVALTUUTETUILLE

- Ehdota kuntasi strategiaan ja hankintalinjauksiin tavoitetta vastuullisten hankintojen lisäämiselle. Voit esimerkiksi nimetä, minkä tuoteryhmien hankinnoissa tai kuinka suuressa osassa hankintoja ympäristö- ja sosiaaliset kriteerit tulee ottaa käyttöön ja mihin mennessä.
- Varmista, että hankintayksiköillä on riittävät ajalliset, ammatilliset ja taloudelliset resurssit vastuullisuustavoitteen saavuttamiseksi.
- Kannusta hankintayksiköitä perustamaan keskinäinen työnjakoverkosto.

KANSANEDUSTAJILLE

- Kasvata julkisia hankkijoita tukevien tahojen kuten Motivan resursseja. Hyvä esikuva on Ruotsin hankintakeskus (National Agency for Public Procurement, Upphandlings)
- Ehdota, että julkisten hankintojen sosiaalisen vastuullisuuden kohentamiseksi laaditaan kansallinen strategia, indikaattorit ja seuranta.
- Ehdota hankintalain päivittämistä niin, että julkisissa hankinnoissa edellytetään laatu- ja vastuullisuuskriteerien käyttöä.

reilukauppa.fi/
vastuullisethankinnat

